

KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR KISEBBSÉG: MÉRLEG ÉS ÚJ LEHETŐSÉGEK

Kisebbségi csúcs ismét a budai Várban, 2009. október 12.

„Bármikor, bárhol és bármiről. És, ha kell, azonnal.” Ezekkel a szavakkal vált el 2008. július 8-án a három határon túli nagy magyar párt elnöke és az MTA volt elnöke. A pártelnökök tapasztalt politikusok, volt miniszterek, miniszterelnök-helyettesek, a magyarországi házigazda az akadémiai Stratégiai Tanulmányok Bizottságának, a Határokon Túli Magyar Tudományosság Kuratóriumának elnöke. Négyen régi barátok. Napi robotosok – politikában, írásban, kutatásban, közéletben – a Kárpát-medencei nemzeti-vallási-szokásrendi sokszínűség megmaradása fejlesztése érdekében. És természetesen elsősorban a magyarság érdekében. Rövid, félnapos eszmecsere. Összefoglalása ez volt az év közbeni, hivatalos fórumokon esett találkozások témáinak. Publicitás nélkül, csak szűk, „akadémiai” közönséggel. (Akik között meghívottként ott voltak – sok év óta, konferenciákon, vitákon – magyar európai parlamenti képviselők néhányan: Gál Kinga, Szent-Iványi István, Tabajdi Csaba.) Véletlen válogatás. 2008-ban Csáky Pál és Glatz Ferenc volt az indítványozó, 2009-ben Pásztor István és Glatz. 2008-ban az aktualitás: a 2007–2013. évi európai tervek első tapasztalatainak megbeszélése. 2007-től – Románia EU-tagsága után – immáron uniós keretben él a Kárpát-medencei magyarság 95%-a. Téma: mennyire készíti újragondolásra a kisebbségi politikát ez a tény? És hogyan lehetséges a térségben a hosszú távú – stratégiai – tervezésekben (a Kárpát-medence közlekedése, vízgazdálkodása, térségi szervezetének, munkaszervezetének tervezésében) az összmagyar szempontokat érvényre juttatni? A találkozó után Nyilatkozat-aláírás. A budai Várban. Az akadémiai tömbben. (Amellett, hogy a tanácskozási előkészített szövegeket, valamint a vita szerkesztett jegyzőkönyvét közzétettük az Ezredforduló 2008/2. számában.) Jelen számunkban a 2009. október 12-i találkozó anyagát tesszük közzé.

Az új találkozón a 20 éves számvetés legyen a téma – mondtuk 2009 nyarán. 1989 huszadik évfordulója mindenütt napirendre tűzi a mérlegkészítést a rendszerváltások eredményeivel. És a csalódásokkal.

Szükséges a szembenézés: ha más nem, hát a világ átrendezése teszi azt elkerülhetetlenné. (Amelynek csak egyik tényezője a pénzügyi-gazdasági válság.) Hiszen mindenki érzi: más lesz Európa az átrendezés következtében, mint amilyen volt a mi „csatlakozásunk” idején. Vagyis a szovjet összeomlása után. Mivel számoltunk 1990-ben, a rendszerváltások éveiben, és mivel kell számolnunk ma vagy holnap? Mit nem adott meg elvárásainkhoz képest Európa és mit kínál újat? Hiszen a közösségvezetés művészete: az elképzeléseket szembesíteni az új, nem várt lehetőségekkel. – És itt vannak az aktuális, új témák. Ezek miatt is „kell, azonnal”. A Vajdaságban elfogadás előtt a törvény a nemzeti tanácsokról. Amennyiben ez megvalósul – és közben (2009. augusztus

GLATZ FERENC

Magyarság, kisebbségpolitika és Európa

vezették: szeptember 1-jén –, amely először avatkozik bele a térségben törvényerővel a polgárok nyelvhasználatába a magánszférában. És Romániában – a legnagyobb számú magyar kisebbség hazájában – most lehet válaszolni arra: vajon csak az EU-felvétel előtti időben voltak a szomszédos államok többségi politikusai méltányosak a magyarsággal? Az „uniós megfelelés” bizonyítási kényszere miatt? Mérhető lesz, mert (novemberben) jönnek a választások.

Így jött létre ez a 2009. október 12-i, második találkozó. És alakult ki annak napirendje. „Helyzetelemzés a Vajdaságból, Szlovákiából, Romániából.” „A térség aktuális kérdései Strasbourgból nézve.” „A Kárpát-medencei magyarság nyelvi-kisebbségi létének, húszéves kisebbség-

31.) megvalósult –, a térségben újra kell gondolni a kisebbségpolitikai célokat. (Legyen ezért most az első beszélő Pásztor István, a vajdasági elnök.) Szlovákiában elfogadhatják a nyelvtörvényt – el is fogadták, be is

politikai gyakorlatának áttekintése és egy lehetséges közép-kelet-európai kisebbségi magatartáskódex összeállítása." „Az új szakpolitikák – a nemzeti szempontból is fontos a vízgazdálkodás, illetve a vidékpolitika – lehetőségeinek megvizsgálása.” (Ez utóbbiakról történt állásfoglalás a 2008. évi találkozón.)

I. Mit hozott a 20 év Európában? (1992–2008)

Csalódások az elvárásainkban

A szovjet zóna országai joggal várták 1989–1990-ben, hogy hamarosan felveszik őket az Európai Közösség tagjai közé, és várták, hogy eljő az európai demokrácia, piacgazdaság és emberjogi szabadság. Beleértve a nemzeti-vallási kisebbségek kollektív szabadságjogait is. Nem alaptalanul vártuk ezt.

Ismertük ugyanis azokat a szórványos vitákat, terveket – legalábbis részben –, amelyek az 1960–1980-as években érlelődtek Nyugat-Európában: miként lehet majd egy új, egységes Európában a nemzeti szállásterületek és az állami igazgatás határait egymáshoz igazítani. Hittünk a meghirdetett új regionalizmusban, ahol a régiók átléphetik a nemzetállami határokat: nem csak a gazdasági-személyi forgalomban. És akár etnikai alapú autonómiákat hozhatnak létre. Mi is azt mondtuk – itthon, Közép-Kelet-Európában – az 1980-as években: a határkiigazítás a hatalmi politika függvénye. Volt és lesz. Ha a közeljövőben létrejön az egységesítés, a szovjet visszahúzódása, korunk Nyugat-Európája nem fogja a rendezés ezen útját, a határkiigazítást választani. Túl közel történt a legutóbbi határkiigazítás. Az

1938–1941 közötti. Amúgy sem bizonyult jó megoldásnak! Marad egy új típusú megoldás: a részben társulási alapon, részben területi alapon szerveződő kisebbségi autonómia. Mi itthon kulturális autonómiáról beszéltünk. A térségben máshol, így a volt Jugoszláviában: barátaink (1995) területi alapon szerveződő gazdasági-igazgatási autonómiáról. Viták voltak közöttünk.

1989–1990-ben, a berlini fal lebontása, majd a német egység létrejötte és a szovjet kivonulásának bejelentése után Nyugat-Európában folytatódtak a tervezgetések. A cél: áthidalni a kollektív nemzeti konfliktusokat, amelyek az állam és a nemzeti szállásterület határainak eltéréséből adódnak. Újragondolni a második világháború után kialakult status quót. Három – nem kormányzati szervezet által írott – dokumentum készült, illetve került nyilvánosságra e témakörben 1990–1992 között, az új európai igazgatási keret, az Európai Unió létrejötte idején. Figyelemfelhívóként, illetve megoldásokat sugallva. Az elsőt a londoni Minority Rights Group készítette és a nyugat-európai államok nemzeti kisebbségeit tekintette át. Leíró, figyelemfelhívó módon, konkrét javaslatok nélkül. (*Minorities and Autonomy in Western Europe*. A Minority Rights Group Report. London, 1991. october.) A második a Bertelsmann Alapítvány felkérésére készült és a közép-kelet-európai kisebbségek helyzetét írta le és adott ehhez történelmi elemzést és javaslatot a konfliktusok feloldására (Glatz Ferenc). Egy közép-európai kisebbségi magatartáskódex javaslatát, amelyben összefoglalta a térségben érvényesíthető kollektív és egyéni kisebbségi alapjogokat. (*Minderheiten in Ost-Mitteleuropa*. Historische Analyse und ein Politischer Verhaltenskodex. Europa

Institut Budapest. Budapest, 1990 november–1993. A szöveg németül íródott, de megjelent magyarul, angolul, szlovákul, románul, összesen 42 ezer példányban. Megvitatta a Bertelsmann Európa Fórum Moszkvában, 1992. május.) A harmadik dokumentumot a „Magna Charta Gentium und Regionum” civil fórum készítette. Javaslat a megoldásra: az európai régiók nemzetállami határokat átlépő föderalizmusa. (Vitája: 1992. február, Maribor.) Ugyanennek a „tervkészítésnek” volt része – ez is a Bertelsmann felkérésére készült – G. Brunner kismonográfiája. A közép-kelet-európai helyzetre hátrámodosításokat is javasolt. – Georg Brunner: *Nationalitätenprobleme und Minderheitenkonflikte in Osteuropa (Strategien*

und Optionen für die Zukunft Europas). Verlag Bertelsmann Stiftung, Gütersloh (1993).

Az EU megteremtésének gyors folyamatában (1990–1992) azonban az Európa-álmok helyett a hatalompolitikai realitás érvényesült. Akkor ez váratlan volt. Ma már a bekövetkezett múlt, kutatói szemmel „magától értetődőnek” tűnik. A közép-kelet-európai térség nemzeti konfliktusai először megrémítették a nyugat-európai közvéleményt: részben a magyarság és szomszédai közötti összecsapások Marosvásárhelyt (Târgu Mureș) és Pozsonyban (Bratislava), részben a Jugoszlávia felbomlása közben keletkezett nemzeti háborús összecsapások. De az általános, a létrejövő Európai Unió tagállamai számára készült két ajánlás (1992, 1995) túl az unió nem tett semmit. A nem tagállamok részére még csak ajánlásokat sem fogalmazott meg. A passzivitásnak három okát jelölhetjük meg, kutatásaink mai szintjén. 1. A német újraegyesítés keltette félelmet az etnikai alapú Nyugaton és Keleten egyaránt. Hiszen a németiség újraerősödése felidézte a németek vezette etnikai-területi revíziókat az 1938–1942. évekből. 2. Nem ismerte ki magát Nyugat-Európa – az EU, illetve elődje, az EK – a közép-kelet-európai, illetve balkáni térségben. 3. Az európai egységülésben a nemzetállamok várt meggyengülése és a regionalizmus előretörése nem következett be. Nézzük e három okot. A három kortényezőt.

1. *A német egyesítés keltette félelem.* Az EU létrehozásának felgyorsítását kikényszerítette és megalakításának módját meghatározta – kutatásaink jelenlegi állása szerint – a német újraegyesítés, egyben a félelem egy újra erőssé váló Németországtól. A politikai szervezetté erősödött európai integrációs egység – Európai Közösség helyett Európai Unió – egy esetleges német túlhatalom ellen a leghatékonyabb keretnek ígérkezett. (No és a NATO kiterjesztése a volt kelet-európai „német érdekszférára”). Ilyen logika része volt, és dogma maradt máig az is, hogy szó sem lehet a közép-kelet-európai térségben az 1945 utáni németellenes (vagy magyarellenés) intézkedések felülvizsgálatáról. A kollektív nemzeti felelősségre vonás alapjainak felülvizsgálatáról. A rossz emlékü és eredményű német etnikai alapú területrevíziók (1935–1942) mindenki előtt megjelentek. Ezzel tudjuk magyarázni, hogy míg a nyugat-európai kollektív kisebbségi közösségek feszültségeinek feloldása 1990–1992-ben megindult, Közép-Kelet-Európának nem mondtak semmit. Autonómiát kapott Dél-Tirol, oldódott a spanyolországi baszkkonfliktus, jogokat kaptak a dél-walesiek Angliában, az okcitanok Franciaországban. De a közép-kelet-európai térség kívül rekedt a gondolkodáson. Ahogy egyelőre az EU határain is. S hogy a második világháború réme mennyire jelen volt és van a nagyhatalmak gondolkodásában, az látszott Közép-Kelet-Európa uniós csatlakozásának előkészítésekor (1995–2004), majd annak végrehajtásakor. (Azaz hiába hozták szóba újra és újra az

előkészítés során a közép-kelet-európai etnikai alapú autonómiák szükségét, nem voltak hajlandók támogatni e térségben a kollektív [autonomista] törekvéseket.) Rossz emlékeket, területrevíziókat lehetett ébreszteni azokkal a nagyhatalmi gondolkodásban. (Hiába erőlködünk és magyaráztuk, hogy az autonómia kulturális autonómia, és éppen a kisebbségek állampolgári kötődését erősíti.) A német nemzetiszocialista etnikai alapú megoldások mindenki előtt felrémlettek.

A közös uniós szabályozásra is egyébként csak nyögve nyelősen került sor: 1992 – a kisebbségi nyelvekről (Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája, 1992. október 2.), majd végre a „kisebbségekről” mint kollektívumokról 1995-ben keretegyezmény. (Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről, 1995. február 1., amelyet máig nem ratifikált minden EU-tagállam.) Ott tartottak e kérdésben Nyugat-Európában, mint az 1919–1920. évi párizsi békék után.

2. *A Kelet-Európa-ismeret hiánya volt a Nyugat passzivitásának második oka.* Hátráltatta a közép-kelet-európai kollektív kisebbségi jogok nyugat-európai tárgyalását az, hogy 1992 után derült ki: a nyugat-európai politikai és értelmiségi elit nincs felkészülve általában a keleti térség elemzésére. Most derült ki: a Kelet-kutatás egyoldalúan szovjetközpontú, és a nyugat-európai-amerikai külpolitikai adminisztráció tájékozatlan volt. Ugyanakkor – 1989–1995 között – az új rezsimok a közép-kelet-európai térségben elsősorban belső hatalomváltási és valós gazdasági-szociális nehézségek kezelésével voltak elfoglalva, nem figyeltek az európai közvélemény tájékoztatására. Nyugat-Európában inkább csak a félelem uralkodott el attól, hogy a szovjet megszállástól felszabadult térség a szociális konfliktusok mellett még a nemzeti konfliktusokat is behozza majd az Európai Unióba.

3. *A regionalizmus, az eurorégiók elve fokozatos visszaszorult.* A Nyugat passzivitása harmadik okának ezt nevezhetjük. A hangosan bejelentett regionalizmus elve évről évre látványos vereséget szenvedett a nemzetállamok szívósságával szemben. Ezt ma már nemcsak Közép-Kelet-Európában, de Nyugaton is csalódással emlegetik EU-szakértők körében.

Az 1990 előtti nemzetállami határokat átlépni akaró tervezgetés – a „régiónok Európájá”-nak – veresége látványos volt. Noha még 1995–1998-ban csodálatos térképeket rajzoltunk eurorégiókról, nem volt politikai akarat, olyan hatalom, amely életképessé tette volna ezeket a régiókat. A régiók tervének bukása az európai együttműködés apályát mutatta. Az Európai Unió a *polgárok, a nemzetek Európája* helyett a *nemzetállamok Európája* lett. (Ahogy a polgárok adója felett is ők rendelkeznek.) Ezt erősíti a nemzetállamok adminisztrációja is: annak természetes ragaszkodása minden helyi hatalomhoz. Ha kell, az uniós normák szabotálása révén is.

Ennyit csalódásunk okairól. Az 1989–1992 közötti évek elvárásaiban történt csalódásokról. Amennyit a kutatás tud erről, jelenleg. 2009-ben. És amelyeket tudomásul kell venni. Ha felejteni nem is, de mai céljaink közül ki kell iktatni. És a jövő stratégiáját ezek szerint építeni.

Új jelenségek Európában: a „nemzeti közösségek” átalakulása és a romakonfliktus

Eltelt két évtized. A csalódások mellett arra is figyelni kell: a kisebbségi politika szempontjából milyen újabb tényezők jelentek meg Európában, amelyekkel 1989–1992-ben nem számolhattunk.

1. A „nemzeti közösségek” átalakulása. Ha uniós honfitársaink – legalábbis a hatalmi politikusok – leragadtak nemzetfelfogásukban 1945-nél, mi ne tegyük ezt. A nemzet mint emberek érzelmi-értelmi közössége maga is változik. Ha nemzeti kisebbség-többség viszonyáról beszélünk, figyelni kell a holnap európai nemzeti közösségére. Változik az emberek kötődése a szülőföldhöz – már csak azért is, mert az új ipari-technikai forradalom, a termelés mind globálisabb üzeme megváltoztatja, bővíti a gondolkodás- és mozgásradiust. Változik az értékrend – változik a kötődés tárgya is: lakóhelyhez, szülőföldi közösségekhez. (Míg – a kutatók jóslásával ellentétben – megmarad az anyanyelvhez kötődés. Az optimista jóslatok irreálisnak bizonyultak a több nyelven anyanyelvi szinten gondolkodni képes európai ember tömegeiről ...) És a legfeltűnőbb az elmúlt 20 esztendő történelmében: mindinkább változik az európai nemzetek „emberanyaga”. Nyugat-Európában az első generációs külföldön születettek aránya már 8-10%, egyes államokban 15-18%. És most gyorsul fel az unión belüli vándorlás és a beáramlás az Európán kívüli területekről. (2030-ban a világ újszülötteinek 70%-a, 2050-ben 90%-a a ma nem fehér ember lakta kontinenseken fog

születni. Jelentős részük megindul a hagyományos élelemtermelő és vízben gazdag térségekbe. A fehér emberek szállásterületeire. Mi a jövő? Még több vegyes házasság, keveredés. Együttélés.) Angliában a pakisztániak, indiaiak, Franciaországban, Hollandiában az észak-afrikaiak, Németországban a törökök, délszlávok immár „őshonosságra” pályáznak. Sűrűlódás és kölcsönös igazodás. „Integráció”, „asszimiláció” – vitatkoznak a szakértők. 2006. január 26-án az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése egész napos vitát folytatott a „nemzet” értelmezéséről. (Kötelező olvasmányként kellene bevezetni minden tagállamban! Magyarországon, Romániában, Szlovákiában is.) Új látószögbe kerül többség-kisebbség viszonya. (A szlovákiai MKP stratégiai programja már európai módon közelít ezekhez a kérdésekhez.)

Újra kell gondolni a 19. századi alapelvekre épülő nemzetpolitikákat? El kell felejteni generációnk sérelmi politizálását? A térség minden nemzetének? Inkább figyelni az új kor követelményeire. És az új kor kínálatára! Mert van „új kínálat” is a soknemzetiségű Európa építésére. És figyelni a legfiatalabbak elvárásaira. Akik azt állítják: a politikai és értelmiségi vezetők hibája is a térségben a kollektív békétlenség továbbélése; nemzeti alapokon. Egy *genetikailag ennyire kevert*, felmenőiben is egymásba szervesült, kultúrájában is kölcsönviszonyban élő, egymástól kinézetre megkülönböztethetetlen, szokásaiban igencsak egymásba ivódott népesség körében.

2. A romák Európában. „2008 a romák éve az Európai Unióban.” Az Európai Unió vezetői most szembesültek az etnikai kisebbségi konfliktusok új formájával. Az „őshonos” – azaz a határok átszabása révén keletkezett – kisebbségek épp azzal jelentenek konfliktust, hogy helyben maradtak és egyenjogúságot követelnek. Képzésben, anyanyelvhasználatban, az igazgatásban, a bíróság előtt. A „bevándorolt” kisebbség – évszázados tapasztalat – inkább integrálódik, mert konkrét munkaerőigény vonzza az adott helyre, első perctől igazodik környezetéhez, amely belátja szükségét: munkahelyen, szolgáltatásban. Most megjelent egy egészen másféle kisebbségi csoport: akiket nem hívnak, de jönnek, nincs szerencsétlenek számára munkahely: a romák. 2008-tól – Románia 2007. évi csatlakozásával – milliós nagyságrendben jelent meg Nyugat-Európában az alkalmi munkára jött, majd – alanyi jogon – segélyre számító roma népesség. Amely könnyen hagy otthon – keleten – (nyomor)lakást, (nyomor-)életkörülményt. És akitől otthon nem követeltek meg az integrációt, az igazod-

szék – évszázados tapasztalat – inkább integrálódik, mert konkrét munkaerőigény vonzza az adott helyre, első perctől igazodik környezetéhez, amely belátja szükségét: munkahelyen, szolgáltatásban. Most megjelent egy egészen másféle kisebbségi csoport: akiket nem hívnak, de jönnek, nincs szerencsétlenek számára munkahely: a romák. 2008-tól – Románia 2007. évi csatlakozásával – milliós nagyságrendben jelent meg Nyugat-Európában az alkalmi munkára jött, majd – alanyi jogon – segélyre számító roma népesség. Amely könnyen hagy otthon – keleten – (nyomor)lakást, (nyomor-)életkörülményt. És akitől otthon nem követeltek meg az integrációt, az igazod-

dáskészséget. És így tovább... Az Európa Parlament – végre – rádöbrent: Európában 10-14 millió, az unióban 8-10 millió (a Minority Rights Group 7-8 millióról beszél) roma kisebbség él. Akiknek „roma” (cigány stb.) tudatuk van, akiknek sorsáról új kisebbségpolitikával kell gondoskodni. „Páneurópai roma kisebbség”-ről kérdeznak. Roma kisebbségi jogokról... Merthogy az általános emberi jogok nem segítenek eleget az együttéléshez. Eddig nem ismert – a határátaszabások miatt keletkezett vagy az eddigi bevándorlásból kinőtt ellentétektől eltérő – típusú konfliktus jelent meg kisebbség és többség között. És ha az immáron egy hazában, az unióban élő roma lakosság formálisan is kisebbséggé – akár páneurópai kisebbséggé – szervezi magát, kiszorít az unió politikusainak gondolkodásából minden más eddigi konfliktust.

Vajon nem fog-e az Európa-politikusok előtt minden más kisebbségi gond háttérbe szorulni a nyílt romakonfliktusok mögött? És nem kellene odafigyelni a cseh-szlovák-magyar-román politikusoknak és értelmiségieknek: *államaik területén él az unió roma kisebbségének majd 70%-a*. Ez is összetartó erő – kellene hogy legyen – az államok között. Kevesebb erőt áldozni a rivalizálásra az 1920–1992 közötti határátaszabások miatt „keletkezett” kisebbségekkel. Hiszen azok társadalmilag integrált, esetleg helyi szinten versenytárs csoportok. De odafigyelni a 21. század nagy kisebbségi konfliktusára: a romák beillesztésére. És nem csak azért, mert megszülettek az első víziók a térség államaiból kiszakított roma államról. Hanem mert az integráció nélküli roma kisebbség a régió munkaszervezetének működőképességét veszélyezteti. Komolyabban, mint a „történelmi” kisebbségi konfliktusok...

A 2009. október 12-ei találkozó előtt (jobbról) Pásztor István, Markó Béla, Glatz Ferenc, Csáky Pál, Szepessy László, Bunford Tivadar

II. Mit kínál Európa a kisebbségpolitikának 2009-ben?

Mit hozott közvetlen múltunk, az „európai 2008. év” a kisebbségpolitikuskok számára? 2008 újabb lendületet adott Európában a nemzetállamokat átlépő regionális politizálásnak. Mégpedig a területfejlesztés és ezen belül a vidékfejlesztés szakpolitikájában.

Vidék- és kisebbségpolitika összekapcsolása – 2008. június 20.

Az EBESZ ajánlásokat ad ki a nemzetállami határok két oldalán kialakítandó regionális együttműködésre a kisebbségi politikák számára (*Bolzano Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations 2008*). Helyi önkormányzatok – akár az államok egyeztetése nélkül is – léphetnek egymással akciókapcsolatokra. Az általuk meghatározott gazdasági-kulturális közös projektek megvalósítása céljából. Hirtelen felértékelődik az ET 1980. évi, úgynevezett madridi keretegyezménye, majd az ezt kiegészítő 1995., illetve 1998. évi dokumentumok (*Additional Protocol, 1995; Secondary Protocol, 1998*). A madridi jegyzőkönyvet Magyarország már aláírta, törvénybe foglalta: 1997. évi XXIV. tv., de a kiegészítő protokollokat – amelyek a helyi önkormányzatok kezdeményezési jogait biztosítják – még nem. És hirtelen felértékelődik a kisebbségpolitika szempontjából az EU Parlament és Tanács 2006. július 6-i rendelete is (1082/2006) „az európai területi együttműködés”-ről. Amely a korábbi PHARE (1994–2003), illetve Interreg (2004–2006) helyébe lépett a 2007–2013 közötti tervezési időszakra. És amelynek keretében óriási – országonként több százmillió eurós – összegek nyíltak meg a szlovák-magyar, román-magyar, szerb-magyar, ukrán-magyar, szlovén-magyar határ menti közös projektek finanszírozására. *A tömbmagyarság* ismert módon – a székelyek kivételével – *a határok mentén foglal helyet*. (Már 2005-ben publikációkban és a kormánynak, valamint a parlamenti pártoknak tett javaslatban szóba hoztuk a határ menti térségek kiemelt fejlesztését és a határ menti kétoldalú projektek felhasználását egy új kisebbségpolitika eszközeként is. Akkor még az Interregekre alapozva.)

Nemzeti Vidéki Hálózatok – 2008. december 31.

2008 végéig kellett az EU tagállamaiban megalakítani a Nemzeti Vidéki Hálózatokat.

Az Európai Unió 2005. szeptember 20-i rendelete (1698/2005/EK) ugyanis előírta, hogy a tagállamok a 2007–2013. évek hosszú távú fejlesztési terveit Nemzeti Vidékfejlesztési Programmal egészítsék ki. Cél: az európai vidéken az élhető életet – természet és ember számára – biztosítani. Cél: a vidék belakottságának erősítése, munkahelyteremtés (agrárgazdaságban, iparban), környezetvédelem, lakóhelyfejlesztés, vidékfejlesztő adminisztráció kiépítése révén. Mindezen célokra milliárdos nagyságrendben bizto-

sít uniós támogatásokat. És ugyanez a rendelet kimondja: a kormányoknak 2008. december 31-ig létre kell hozni a vidékfejlesztési programot „társadalmiasító” Nemzeti Vidéki Hálózatokat. Amelyben helyet kapnak a politika, az adminisztráció, a civil társadalom helyi szereplői (vállalkozók, szakemberek). A nemzeti hálózatokat összefogja az Európai Vidéki Hálózat (létrejött 2008-ban).

Az első nemzeti tapasztalatok – Franciaország, Németország, Finnország, Anglia – azt mutatják: *egy új közösség-építési fórumrendszer alakul ki Európában*. Évtizedig fog tartani persze, míg a mezőgazdászok tudomásul veszik, hogy a vidékpolitika több, mint agrárpolitika, több, mint termelés- és üzemgazdaságtan, hogy az agrártársadalom élet- és munkakörülményeinek javítása nem csak „szocialista propaganda” volt. Hogy a *vidékpolitika: iskola, közlekedés, vízgazdálkodás, településfejlesztési, egészségügy-politika, vagyis a térségben folyó politikai-közéleti aktivitások összessége*. Évtizedig fog tartani, amíg a politika és az adminisztráció tudomásul veszi: a társadalmi fórumok nem amolyan demokráciapótlékok, hanem a vidéki civil társadalmat valóban be kell vonni a térséget érintő tervezésekbe és a végrehajtásba. Évtizedig fog tartani, míg a mindent hagyományosan a végrehajtó hatalomtól váró kelet-európai társadalom megerősíti saját igazgatási önkormányzatait és kiépíti az új fejlesztői munkaközösségeket. De: figyelünk kell arra, hogy az új nemzeti vidéki hálózatok *kiépülése új eszközt adhat a kisebbségpolitizáláshoz*. (Mind a Magyarországon belüli kisebbségpolitika, mind a Kárpát-medencei magyarságpolitika kezébe.) Az itteni etnikai *kisebbségek jelentős része ugyanis többnyire vidéki térségben él*.

A vidéki térségek lakosságának megmaradása attól függ: mennyire képes az adott táj az életfeltételeket helyben biztosítani. Az új vidékpolitika lényege éppen ez, és a Hálózat feladata a helyi fejlesztési stratégiák kialakítása. (Az Európai Uniót máris behálózó – Magyarországon is kiválóan építkező – LEADER-szervezetek, akciócsoportok a helyi fejlesztési tervek és a kulturális közösségszervezés intézményei.)

Vagyis: *az új európai vidékpolitika és a kisebbségpolitika összehangolása a magyarságpolitika nagy ígérete*. Általában a Kárpát-medencei kisebbségek megmaradásának ígérete. *A határokat átlépő projektek* (l. a fentebb idézett bolzanói ajánlásokat), valamint a *vidéki hálózatok* kiépítése a Kárpát-medencében új kisebbségpolitikai aktivitásokat kínál. És kínál megújulást is a kisebbségpolitika számára. Az *emberjogi-kisebbségvédelmi* aktivitást kiegészíteni a *szakpolitikai aktivitásokkal*. (Amelyekről elvben már 2008-ban is állást foglaltunk.) A *parlament* és médiapolitizálást kiegészíteni az újabb *terepmunkával*. A helyi lakosság nemzet megtartását is elősegítheti, ha ez a lakosság láthatja fontosságát – államalkotó voltát is – a mindenki életminőségét javító vidékpolitikai aktivitás révén. Hiszen a viszonyok javítása a szállásterület minden nemzetének érdeke.

III. Megfontolások 2010 utánra

Tudomásul venni

Vegyük tudomásul: az Európai Unión belül a nemzetállamok ereje a vártnál lassabban csökken. Amíg a közép-kelet-európai térségben a nemzetállamok rendszere fennáll, addig a nemzeti kisebbségek megmaradása nagyon is függ attól, mennyire képes a nemzeti közösség a *politikai és kulturális érdekérvényesítésre*. A *kisebbségi-nemzeti alapon szerveződő pártokra* tehát továbbra is szükség van és a nemzeti alapon kötendő pártkoalíció a kisebbségi politika aktív eszköze marad. *A magyar kisebbségek politikai pártjainak működése a magyarság utóbbi 20 esztendejének nagy sikertörténete*. Vegyük tudomásul: kisebbségi érdekérvényesítésben kiemelten szükséges e sikeres parlamenti pártok „néppárt”-jellegének erősítése, nem utolsósorban erősíteni együttgondolkodásukat az értelmiségi és vállalkozói társadalommal.

Vegyük tudomásul, hogy a rendszerváltás nem hozta magával a második világháborúban és a háború utáni „rendezések” során a magyarságot ért *sérelmek orvoslását*. És nem is fogják a következő évek *sem meghozni a kárpótlást*. (Kitelepítés, állampolgárság megvonása, egyéni és intézményi kisajátítás, politikai üldöztetés.) Ahogy a németek sem érték ezt el. Nem jelenti ez azonban azt, hogy ne hívjuk fel a figyelmet ezen orvoslás nélkül maradt *sérelmekre*. Ahogy az emberiség elleni bűntettekre is felhívják – helyesen – tankönyvekben, a közgondolkodást alakító fórumokon a figyelmet. *A magyarságot ért sérelmek ugyanúgy nem ismétlődhetnek meg* – nemcsak a magyarsággal szemben, de bármilyen kollektívummal szemben –, ahogy a 20. század más emberellenes, kollektív alapon elkövetett cselekményei.

Vegyük tudomásul, hogy egyes európai „őshonos” kisebbségek említett kollektív jogainak rendezésével egy időben *nem ment végbe* a határokon túli magyarság kollektív jogainak rendezése. (Míg Magyarországon az 1993. évi kisebbségi törvény rendezte a kisebbségi önkormányzatok és képviseltek jogát.) A kisebbségi pártoknak – és az azokat segítő értelmiségieknek – továbbra is nagy energiákat kell fordítani a szabad anyanyelvhasználat, szokásgyakorlás biztosítására.

El kell fogadnunk azt is, hogy feltehetően egész Európában az *őshonos és migráns* kisebbség fontos különbsége jogállás tekintetében felszámolódik. Egyik hagyományos és Európában elfogadott hivatkozási alapunk tűnhet el. A migráns kisebbségek nemcsak Nyugaton, hanem a mi térségünkben is szaporodni fognak. Foglalkoznunk kell jobban a *romakérdéssel*. Nem lehet tisztázni nélkülük a roma lakosság viszonyát a magyarsághoz, velük együtt kell tisztázni nemzeti önmeghatározásukat.

Be kell látnunk, hogy az *Európai Unió* a kisebbségek dolgában továbbra is csak *„ajánlásokat”* fogalmaz meg. De a meglévő *„rendeletek”* nyújtotta védelmet aktívabban ki kell

használni. (A „lisszaboni szerződés” talán fokozza majd az Európai Unió végrehajtó erejét.)

Tudomásul kell venni, hogy a többpárti demokrácia kedvezhet a *nemzeti radikalizmusok megerősödésének*. És ennek össztársadalmi veszélye lehet: szétzilálhatja a demokráciát, a működőképességet. A *nemzeti türelmetlenség* az egyik államban erősíti a nemzeti türelmetlenséget a másik oldalon. Érvényes ez nemcsak Szlovákiára, hanem Romániára, Szerbiára vonatkozóan is. Minden itt élő népnek tudomásul kell venni: az EU az államok belügyeibe ugyan nem avatkozik, de normatíváinak érvényesítését számon kéri. És az erkölcsi elmarasztalás, a „kinézés” veszélye is fennáll. Ami az egész állampolgári közösségre nézve hátrányos megkülönböztetéssel járhat. A szlovák nyelvtörvény például a szlovák európai politika veresége, a magyar revíziós jelszavakkal hangoskodók a magyar európai politika vereségét okozhatják.

Az *értelmiség láthatóan* jól vizsgázott az elmúlt húsz esztendőben a magyarságmegtartás segítésében, így a kisebbségi magyarság és a nem magyar többség közötti konszenzuskeresésben is. A nemzeti szélsőségek erősödésének fékezésére teremtsenek olyan fórumokat, amelyeken a magyarsággal együtt élő nemzetek értelmiségije az együttélés európai normái szerint vitatják meg a konfliktusok okait és azok felszámolásának lehetőségeit.

A lehetőségeket kihasználni

Használjuk ki az Európai Unión belül az új közösségi politikák kínálatát. Elsősorban az új területi önkormányzatok együttműködése (2006) és a bolzanói ajánlások (2008) kínálatát. És használjuk ki a Kárpát-medence és a magyarság településviszonyai kínálatát szakpolitikák összességét: a *vidékpolitika, vízgazdálkodás, oktatáspolitikai, közlekedéspolitikai kínálatát*.

Igazodjunk ahhoz a mostani fejlődési sajátossághoz, hogy bár a gazdaságban erős marad a globalizáció, az igazgatási-kulturális életben a nemzetállamok szerepe nem változik. Ez azt is jelenti, hogy a *magyar államnak megmarad a kiemelt felelőssége* a határokon túli magyar kisebbségekért. – Felül kell vizsgálni a határokon túli magyarsággal foglalkozni hivatott hazai *parlamenti és kormányzati intézmények* hatékonyságát. – Politikai és értelmiségi vitára kell bátorítani akár a *státuszjog kérdésében, akár a szaktárcák vagy a parlamenti pártok felelős politikájáról* a határokon túli magyarság kapcsán. – Ajánlatos volna *konszenzust találni* a politikai pártok „határokon túli magyar politikájában”. Ahogy ilyen létezik Angliában, Franciaországban, Németországban és általában az európai államokban. – Felül kell vizsgálni: vajon van-e felelőssége az állami vezetőknek a magyarság és szomszédai közötti újabb feszültségek, konfliktusok keletkezésében? Vajon az államot képviselő vezetők egyéni indulatai és az államot reprezentáló kötelességük

között mindig megtalálják-e az összhangot? Hogy a belső építőmunkára fordítanak-e annyi figyelmet, mint a média-jelenlétet hozó látványos akcióikra?

Az *európai romakonfliktus*-sorozat és az Európai Unió figyelme a romakérdés iránt alkalmas arra, hogy a közép-kelet-európai térségben közös stratégiákat dolgozzunk ki a romák integrációjának érdekében. A magyar kisebbségek érdekképviselője és munkája terjedjen ki a roma kisebbség és a magyar kisebbség, a roma kisebbség és a nem magyar többség viszonyára.

A *szlovákiai nyelvtörvény* kényszerít és lehetőséget ad. Kényszerít a védelemre, a parlamentáris és az értelmiségi vitákra. De lehetőséget is ad, hogy az anyanyelv ügyében a politika és az értelmiség – európai fórumokon is – kifejthesse, bizonyíthassa: az anyanyelv több, mint egyszerűen a nemzeti sokszínűség biztosítója. Az anyanyelven tanulás-munkavégzés szociális kérdés is. Az állam érdeke, hogy polgárai minél műveltebb, hatékonyabb munkaerőt képezzenek, minél több adót fizethessenek, és az állampolgári közösség versenyképességét is csökkenti, ha ezt nem tehetik meg anyanyelvükön.

Az *új szerbiai törvény a nemzeti tanácsokról* a kisebbségpolitika nagy próbáját hozza magával. Ahhoz ugyanis, hogy az egyedülálló kulturális autonómia megvalósuljon, szükséges a kisebbségi magyarság statisztikai felét meghaladó „nemzeti nyilatkozat”. Azaz: aláírásukkal kell magukat az embereknek a kisebbséghez tartozónak nyilvánítani. A közép-kelet-európai térségben pedig a nemzeti összeírás – ez is a világháború körüli évekből még élő tapasztalat – kollektív leszámolások alapja lett. Zsidóknál, németeknél, magyaroknál. Amennyiben a Szerbiában élő magyarok írásban vállalják nemzeti kisebbségi voltukat, akkor ezzel a térség minden nemzete számára egyfajta „felszabadító” indítást adnak a *kölcsönös évszázados félelem alól*. A szomszédtól való félelem alól.

A *rendszerelváltás évfordulója* és a rendszerelváltó erők megújulási törekvése alkalmas arra, hogy a közép-kelet-európai térségben áttekintsük a magyarság kulturális-nyelvi közösségként való megmaradásának alapfeltételeit. (Ezen alapfeltételek jogi normáinak biztosítására figyelmeztet a váratlan szlovákiai akció, a nyelvtörvény is.) Itt az ideje, hogy az európai, benne a közép-kelet-európai fejlemények ismeretében felülvizsgáljuk a *közép-kelet-európai kisebbségi magatartáskódex* 1991-ben készült szövegét. (Tudomásul véve, hogy ez a „kisebbségi minimum” rögzítése lehet csak, hiszen a kisebbség és többség viszonya – a kisebbségpolitika – más és más a térség különböző államaiban.) A kisebbségi kódex elemző és leíró részeinek kidolgozása alkalom lehet a határokon túli magyar kutatóműhelyek együtt dolgozására. És legyen alkalom arra, hogy a szomszédos többségi nemzetek szakértőivel nyílt és kollektív vitákban mérjük fel a „fogadók” álláspontjait.